

МОРФОЛОГІЧНІ МАРКЕРИ МОВНОГО КОНФЛІКТУ

Стаття присвячена опису морфологічних маркерів мовного конфлікту, який розглядається як особливий тип спілкування, де засобами мови відбувається репрезентація неспівпадіння в поглядах, цілях, позиціях сторін конфлікту. Аналізуються морфологічні засоби, що визначають конфронтаційні мовні тактики осіб. До таких засобів автор відносить вживання займенників *він, вона, воно* по відношенню до особи, яка присутня при розмові; займенників *цей (ця, це, ці), той (та, те, ті)*, які передають зневагу, презирство, образу, іронію та ін. до опонента; займенників *такий (така, таке, такі)*, які спонукають до «уточнення» ознак опонента, що критикуються; займенників *всякий (всяка, всяке, всякі)* та *сам (сама, саме, самі)*, що можуть виступати компонентом образливих висловів; займенника *ти* замість *ви* та немотивований перехід з *ви* на *ти*. А також категоричного імперативу, як ознаки грубого ставлення до співрозмовника; конструкцій із кон'юнктивом, що мають фамільярне та невічливе значення; спонукальних і заперечних часток; якісних прикметників і атрибутивних прислівників, які можуть указувати на інтенсивність певної ознаки особистісних якостей опонента, характеризувати його дії, мовлення.

Ключові слова: мовний конфлікт, мовний маркер, морфологія, займенник, дієслово, прикметник, прислівник, частка.

Постановка проблеми. Конфлікт є специфічним способом взаємодії між людьми, який зумовлений протиріччями. Для його виникнення необхідно, щоб між учасниками відбувалася комунікативна взаємодія, тобто особи висловлювали свою позицію та бачення цієї ситуації і своє ставлення до опонента резервам мови. Мовний конфлікт – це особливий тип спілкування, в якому резервами мови

відбувається репрезентація неспівпадіння в поглядах, цілях, позиціях сторін конфлікту; фіксуються розбіжності в комунікативних цілях і комунікативних ролях адресанта й адресата. У міжособистісній взаємодії наявні такі мовні структури, які сигналізують про конфліктні цілі й інтенції мовців, про зіткнення їх стратегічних тактичних завдань. Найбільш переконливими «сигналами» конфлікту є мовні маркери, оскільки мова характеризується властивостями, що провокують неоднозначну інтерпретацію смислів, переданих цими знаками, виникнення різного роду непорозумінь. До них відносяться лексичні, фразеологічні і граматичні маркери, знання про які може гармонізувати спілкування осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях мовного конфлікту к. ХХ – поч. ХХІ ст. поєднуються різні поняття, тенденції, напрями, підходи та теорії. Сучасні концепції розгляду мовного конфлікту враховують роботи вчених, чий підхід до мовної взаємодії заснований на позиціях комунікативної лінгвістики, соціолінгвістики, прагмалінгвістики, психолінгвістики, теорії спілкування, мовної картини світу (Н. Арутюнова, Р. Барт, Ф. Бацевич, Дж. Бівін, М. Блох, А. Вежбіцка, К. Городенська, Н. Гуйванюк, В. Жайворонюк, А. Загнітко, Є. Зарецька, К. Ізард, В. Карасик, І. Кобозева, О. Леонтєв, Н. Непійвода, Г. Почепцов, В. Різун, Л. Ставицька, О. Шмельов, О. Яшенкова та ін.).

У російському мовознавстві було здійснено спробу описати морфологічні маркери російськомовного конфлікту [12, с.155-161]. Морфологічні засоби українськомовного конфлікту ще потребують свого дослідження. Хоча частково це питання порушується в дисертації О. Халіман, де виділено мовні форми, що беруть участь у механізмах породження негативної оцінки особи (фактично, опонента). До таких авторка відносить використання форм жіночого роду при номінуванні осіб чоловічої статі, застосування форм чоловічого роду до осіб жіночої статі, аналізує вживання займенника *воно* стосовно осіб чоловічої чи жіночої статей та ін. [14]. Тому вважаємо звернення до резервів мови, які репрезентують українськомовний конфлікт актуальним.

Визначення раніше не вивчених частин загальної проблеми. Аналіз мовного конфлікту передбачає ґрунтовне дослідження тих мовних структур, які «попереджають» про конфліктні тактичні завдання комунікантів. Серед них – знаки мови морфологічного рівня, до опису яких науковці ще не зверталися.

Метою нашої роботи є опис знаків мови морфологічного рівня, які виступають мовними маркерами міжособистісного конфлікту. Джерельною базою є тексти новітньої української літератури, публіцистичне та розмовне мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поштовх до вживання людиною морфологічних маркерів слабший, ніж до лексичних. Причину цього вбачаємо в недостатньому рівні володіння мовою особами, що характеризується невідповідністю до практичного використання мови в комунікативному акті, не говорячи вже про рефлексію над нею. Також цей рівень має бідніші ресурси для маркування цілей, інтенцій особи, забезпечення конфліктних тактик. Навіть наявні ресурси орієнтовані на дещо обмежені ситуативні моделі поведінки осіб, в основному, це негативна оцінка особистісних якостей співрозмовника.

Для негативної оцінки адресата мовець може використати особові займенники *він, вона, воно* по відношенню до особи, яка присутня при розмові. Свідоме уникнення імені може свідчити про невдоволення і протест (*До Вольтера вона, бач, доросла, а до нормальних книг – ні?* (8, с. 17), відразу до імені людини (*Ні, стривай. Ще одне. Вона і ти... ви з нею... словом, ви були... близькі?* (15, с. 8), образу (*Якщо бог карає, то таким сином, як він* (КУП, 12.05.13), агресію (*Він для мене не існує, я його ненавиджу* (СПС, 22.09.13) тощо. Конфліктність *воно* стосовно дорослих осіб з'являється завдяки такому собі «гендерному безправ'ю», що дозволяє реалізовувати тактику психологічного тиску, передавати відразу, зневагу, презирство, висловлювати здивування, досаду, нудьгу, іронію тощо. Наприклад, іронія, здивування: *Бач, ще воно сіпається* (6, с. 14); презирство, іронія (особливо в поєднанні з прикметником середнього роду): *Ну ж даремно кажуть: тупе воно і в Африці тупе! Чого ти ще думаєш!* (11, с. 63) та ін.

Конфліктний потенціал властивий також вказівним займенникам *цей, той, такий*, які можуть бути використані адресантом по відношенню до адресата, його поведінки, мовлення, демонструючи негативне ставлення. Займенник *цей* (*ця, це, ці*), вжитий відносно людини, може передавати відразу, презирство, образу, іронію тощо (*Цей, чи що, може змінитися?; І я живу з цією людиною?* (КУП, 11.02.12). Цікавим є вживання займенника *той* (*та, те, ті*) у словах «третьої особи». Зокрема, в авторській мові в художньому тексті використання таких займенників створює його яскраве семантико-стилістичне забарвлення (*Сама винна, – раптом обізвалося те, що звалося Лізою* (11, с. 332). У контексті *те* схоже на «світ воно», що втрачає свою індивідуальність, перетворюючись на щось невиразне – *те*, яке можна «не розрізняти» та номінувати середнім родом.

Займенник *такий* (*така, таке, такі*), завдяки своїй здатності вказувати на узагальнену ознаку, також може бути конфліктогеном (*Гей-гей... ти чого така... дика?* (5, с. 32), *Знаєм ми таких хитрих* (10, с. 235). Не конкретизуючи негативну оцінку опонента, займенник ніби спонукає до розвитку конфлікту, адже модель акцій «*ти такий*» або «*твоя поведінка, мовлення такі*» вимагає реакції «*який такий* (*така, таке, такі*)?», змушує до уточнення, розкриття ознаки, яка охарактеризована співрозмовником як негативна. Взаємообумовлений характер подібної «акції → реакції» виявляється в парі займенників *який – такий*, що активно функціонує, як своєрідний «центр зосередження оцінності», в українській пареміології (*Яка хата, такий тин, який батько, такий син; Яке їхало, таке й здибало; Яке сім'ячко, таке й зіллячко; Який дід, такий його і плід; Який їхав – такий поганяв; Який їхав, таку й здибав* (стрів); *Який корінь, такий відросток; Який «добрий день», таке й «доброго здоров'я»; Який голос, такий і відголос*).

Контекстуально маркером можуть бути й інші займенники, зокрема ті, що формально співвідносні з називанням істоти: означальний займенник *всякий* (*всяка, всяке, всякі*) (в репліці *Ходять тут всякі, а потім килимки та газети пропадають* (КУП, 04.03.12) мовець характеризує сторонню людину в під'їзді

будинку як непорядну, злодійкувату завдяки словоформі *всякі*). Займенник *сам* (*сама, саме, самі*) може виступати компонентом образливих висловів, що починаються з'єднанням «*сам (сама, саме) + ти*» (*сам ти дурак (сам дурак), сама ти кричиш, сама ти ледащо* тощо). У складі паремій дає негативну характеристику особистісним якостям опонента, підкреслює, що стан, дії однієї особи поширюються на іншу (*З ким пристанеш, таким і сам станеш; За поганим прикладом і сам споганишся; Які самі, такі й сани*). Деякі неозначені займенники (*абихто, будь-хто, деякі, хтось*) через свій відтінок невизначеності передають почуття презирства, неповаги до особи, що також сприймається як конфліктоген (*Будь-хто не буде мене вчити, що робити* (СОВ, 20.10.13), *Деякі думають, що вони розумніші за всіх* (КУП, 16.05.12).

Поширеною причиною мовного конфлікту є неправильне використання морфологічних форм, що вказують на співрозмовника: займенників II особи *ти і ви*. Звертання до сторонніх за допомогою займенника *ти* свідчить про невихованість мовця, його грубість, приниження особи. Тому конфлікт виникає через неправильне сприйняття статусності, віку адресата з боку адресанта або через нерозсудливість останнього, навмисне ігнорування етикетних правил. Особливо образливо сприймається *ти*, яке використане в ситуації професійної залежності адресата від адресанта, наприклад, коли останній – службовець, наділений повноваженнями приймати рішення щодо опонента (*Ти розпуснику, виродку невдячний! Я тебе в люди виводжу, годую, одягаю, але хіба ти цього вартуєш?* (2, с. 63) – репліка директора). Провокаційно сприймається *ти* від працівників сфери обслуговування, продавців, касирів, кравців, водіїв, де особа повинна, в силу службових обов'язків, користуватися тільки ввічливими формами. Але в ситуації, коли адресант надає певні послуги, допомогу адресату, словоформа *ти* може залишитися непоміченою, хоча за нею – деяка зверхність, наприклад, при спілкуванні лікаря та пацієнтки в лікарні (*Черговий лікар Андрій Степанович дуже переконливо зіграв праведний гнів: – Що за пошесть ідіотська –*

народжувати вдома! Ти що, – тут до всіх пацієнток казали «ти», – хочеш дитину втратити?! (3, с. 85). Перехід на *ви*, особливо якщо він є несподіваним, теж може бути способом вираження негативного ставлення до особи або ознакою змін у стосунках людей.

Морфологічними маркерами конфлікту є дієслівні форми, що висловлюють накази, вказівки, попередження, переконання, зобов'язання тощо. Конфліктоген у формі наказу – один із продуктивних прийомів впливу на опонента. Категоричний імператив – ознака грубого ставлення до людини, свідомого невизнання його індивідуальності. Значні можливості для створення конфліктної ситуації – в імперативів недоконаного виду. Така форма дієслова надає висловлюванню різкості, забарвлюючись емоціями невдоволення, агресії, гніву, оскільки в його змісті присутній компонент спрямованості на досягнення результату, «начальницький» тон (*Усім залишатися на місцях! – зненацька, без «добридень», з порогу коротко скомандувала воєнна людина зі зброєю у правій руці (9, с. 11).* Імператив – одна з причин педагогічного конфлікту, адже за категоричним наказом не лише вимога підкоритися, але й неповага до молодшої за віком людини, її образа (*Ти, наволоч недобита? Ану відкривай рот! – вона відкрила мені рот і вкинула туди соляну кульку (1, с. 124) – репліка виховательки до дитини).* Наказовий спосіб виступає маркером конфлікту в побутовому мовленні (*Йди, щоб мої очі тебе не бачили (КУП, 12.05.13), виробничій сфері (Розносьте кореспонденцію вчасно, і тоді не буде нарікань (КУВ, 21.03.12), публіцистиці (Не ховайтесь за жінку, будьте мужиками; Не крутить і не дурить (ІШЛ, 20.09.13).* Імператив доконаного виду може формувати застереження, зауваження, уточнення, роз'яснення, які, висловлені в категоричній формі, сприймаються як знак конфлікту (*Ти нікуди не підеш, – сказав він, – тому, що не хочеш (13, с. 94).*

Якщо виникає потреба передати значення наказового способу формою III особи, адресант використовує формотвірні частки *хай, нехай (Хай ця з різними очима підійде (10, с. 224).* У більшості випадків така описова форма сприймається

як побажання, заклик, через що не виступає причиною суперечки. Коли є потреба передати значення наказового способу формою І особи, використовується частка *давай*. Закликаючи до спільної дії, вона формує імперативні речення з пом'якшеною категоричністю. Інтенсифікується зміст висловлювання при поєднанні частки *давай* з підсилювальною часткою *же* (*ж*) або спонукальною *ну*, що надає мовній акції відтінку повеління (*Давай же заспокоймося і разом поміркуємо* (КУП, 29.04.12), *Ну давай вже поговоримо про все* (ІСС, 10.09.13).

Існують мовні акції, в яких конфлікт спричиняє використання умовного способу дієслів. Зокрема, частка *би* (*б*), як така, що може вживатися у значенні наказового способу та виражати побажання, прохання, пропозицію, формує некатегоричне, нерізде висловлювання в порівнянні з імперативом (*Жіночка, я працівник банку. Чи не могли б Ви почекати?* (КУП, 12.06.2013)). Разом з тим, є конструкції, в яких кон'юнктив з *би* несе фамільярне і грубе значення. Частка стає компонентом висловів, що починаються з'єднанням «*a не + кон'юнктив з би*» (*a не пішов би ти, a не замовк би ти, a не здох би ти* тощо). Такі конструкції є образливими, зазвичай вони спричиняють відповідну негативну реакцію адресата.

Спонукальні частки *бодай, годі, ну, давай, нумо, лишень* в силу того, що вони виражають наказ, вимогу, заборону, заклик, прохання, також можуть бути маркерами конфлікту, функціонуючи в реченні разом із дієсловами в наказовому способі. Частки *ну, нумо, лишень, годі* мають м'якший відтінок волевиявлення адресанта (*Годі! Заспокойся та витри сльози* (КУП, 02.01.13)). Частка *давай*, поєднуючись із дієсловом у І особі множини або інфінітивом, формує імперативні речення, «спонукаючи» до певної дії не лише адресата, але й адресанта, але пом'якшує категоричність (*Давай не будемо більше говорити на цю тему* (СВС, 21.02.13)). Тому подібні речення сприймаються як заклик чи прохання. Супротив адресата може виникнути, лише якщо це прохання неприйнятне, й адресант, наприклад, знав про це. Повтор частки *давай-давай* у поєднанні з дієсловом недоконаного виду може сприйматися як категоричне стимулювання адресата до

дії (*Давай-давай, розкажуй вірш; Давай-давай, покажуй свою сумку, зараз подивимося, що ти там носиш* (все: КУП, 17.01.13). Частка *бодай* уживається переважно у придієслівних формах для вираження побажання, але у складі з'єднання «(а) *бодай* (би) + ти (він, вона, ви) + дієслово доконаного виду» (*а бодай тебе чорти вхопили, а бодай би вона щезла, бодай тебе трясця взяла, бодай би він вдавився*) формує лайливі вислови, злі побажаннями щодо співрозмовника.

Маркерами конфлікту також можуть виступати якісні прикметники. Завдяки своїй здатності позначати перемінні ознаки вони необмежено використовуються мовцями для оцінки особистісних якостей опонента. Ступені порівняння якісних прикметників і прислівників дають можливість мовцю вказати на інтенсивність певної ознаки особи, охарактеризувати її «рівень, міру вияву» (*Ти думаєш про мене лише найгірше. Все, що ти про мене думаєш – все неправда* (7, с. 17).

Висновок. У міжособистісному конфлікті особи можуть послуговуватися знаками мови, які виступають його маркерами на морфологічному рівні, тобто сигналізують про конфліктні цілі й інтенції мовців (займенники, дієслова наказового й умовного способів, прикметники, прислівники, частки). Ці елементи відображають об'єктивну складність мовної поведінки осіб у конфлікті. Використовуючи їх «у своїх інтересах», для потрібного впливу на адресата, мовець залучає співрозмовника в коло бажаних або потрібних для нього оцінок і кваліфікацій висловлювання.

Перспективи подальших наукових розвідок. Подальше вивчення мовного конфлікту може стосуватися опису маркерів, які функціонують на інших рівнях мови, що дозволить створити цілісне уявлення про цей феномен.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрухович С. Сьомга : роман / Софія Андрухович. – К. : Нора-Друк, 2007. – 352 с.

2. Бернакевич Л. До зустрічі в суді : іронічний детектив / Леся Бернакевич // Дзвін. – 2008. – № 1 (759). – С. 50-103.
3. Вдовиченко Г. Пів'яблука : роман / Галина Вдовиченко. – К. : Нора-Друк, 2008. – 240 с.
4. Вдовиченко Г. Тамдевін : роман / Галина Вдовиченко. – К. : Нора-Друк, 2009. – 234 с.
5. Дяченко М. Дика енергія. Лана : [роман] / Марина та Сергій Дяченки. – Вінниця : Теза, 2006. – 414 с.
6. Дяченко М. Ключ до королівства : [роман] / Марина та Сергій Дяченки. – К : Гамазин, 2008. – 408 с.
7. Карпа І. 50 хвилин трави : [проза] / Ірена Карпа. – Х. : Фоліо, 2004. – 45 с.
8. Корній Д. Гонимарник : [роман] / Дара Корній. – Х. : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. – 332 с.
9. Матіос М. Москалиця. Мама Маріца – дружина Христофора Колумба / Марія Василівна Матіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2008. – 60 с.
10. Сняданко Н. Комашина тарзанка : [повість, оповідання] / Наталка Сняданко. – Х. : Фоліо, 2009. – 283 с.
11. Тарасюк Г. Ковчег для метеликів : новели / Галина Тимофіївна Тарасюк. – Луцьк : ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009. – 500 с.
12. Третьякова В. С. Речевая комунікація: гармонія и конфлікт : [монографія] / Вера Степановна Третьякова. – Екатеринбург, 2009. – 230 с.
13. Уляненко О. Жінка його мрії : [роман] / Олесь Уляненко. – Х. : Треант, 2010. – 224 с.
14. Халіман О. В. Морфологічні засоби вираження категорії оцінки в сучасній українській мові: рід і число : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. В. Халіман. – Х., 2010. – 20 с.
15. Чагровська Л. Паризьке кохання : [роман] / Лариса Чагровська, Наталя Шевченко. – К. : ФОП Демська-Кульчицька О. М., 2008. – 176 с.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- ІСС – програма «Судові справи», телеканал ІНТЕР
ІШЛ – програма «Шустер LAVE», телеканал ІНТЕР
КУВ – конфлікт у виробничій сфері
КУП – конфлікт у побутовій сфері
СВС – програма «Врятуйте нашу сім'ю», телеканал СТБ
СОВ – програма «Один за всіх», телеканал СТБ
СПС – програма «Прощення. Скнулів», телеканал СТБ

Л. А. Белоконенко

Морфологические маркеры языкового конфликта

Статья посвящена описанию морфологических маркеров языкового конфликта, рассматривающегося как особый тип общения, в котором средствами языка происходит репрезентация несовпадения во взглядах, целях, позициях сторон конфликта. Анализируются морфологические средства, определяющие конфронтационные речевые тактики человека. К таким средствам автор относит употребление местоимений *он, она оно* по отношению к лицу, которое присутствует при разговоре; местоимений *этот (эта, это, эти), тот (та, то, те)*, которые передают пренебрежение, презрение, обиду, иронию и др. к оппоненту; местоимений *такой (такая, такое, такие)*, которые побуждают к «уточнению» признаков оппонента, которые критикуются; местоимений *всякий (всякая, всякое, всякие)* и *сам (сама, само, сами)*, которые могут выступать компонентом оскорбительных высказываний; местоимения *ты* вместо *вы* и немотивированный переход с *вы* на *ты*; категорического императива, как признака грубого отношения к собеседнику; конструкций из конъюнктивом, имеющих фамильярное и невежливое значения; побудительных и отрицательных частиц; качественных прилагательных и атрибутивных наречий, которые могут указывать на интенсивность определенного личностного качества оппонента, характеризовать его действия и речь.

Ключевые слова: языковой конфликт, языковой маркер, морфология, местоимение, глагол, прилагательное, наречие, частица.

L A. Bilokonenko

Morphological markers of linguistic conflict

The article describes morphological markers of linguistic conflict, which are seen as a special type of communication where language is a representative discrepancy in attitudes, goals, and positions of the participants of conflict. In interpersonal interaction such linguistic patterns signal the conflicting aims and intentions of the speakers, the clash of strategic tactical tasks. Morphological tools which determine language confrontational tactics of people were analyzed. By such means the author considers the use of pronouns *він, вона, воно* in relation to a person who is present during the conversation; pronouns *цей (ця, це, ці), той (та, те, ті)*, that convey contempt, scorn, insult, irony, etc. to an opponent. A pronoun *такий (така, таке, такі)*, which leads to «clarify» features of opponent, which are criticized; the pronouns *всякий (всяка, всяке, всякі)* and *сам (сама, саме, самі)* can be a component of offensive expressions; pronoun *ти* instead of *ви* and shifts from *ви* to *ти*, the categorical imperative, a sign of rough treatment to a companion, construction with conjunctions, with rude familiarity and impolite meanings, incentive and negative particles, qualitative adjectives, and adverbs that may indicate the intensity of certain feature of personality, trying to characterize actions and speech of the opponent. Source based upon research of modern Ukrainian texts of fiction and nonfiction and conversational speech.

Keywords: language conflict, language marker, morphology, pronoun, verb, adjective, adverb, particle.

Literature

1. Andrukhovych S. Shomga : roman / Sofia Andrukhovych. – K. : Nora-Druk, 2007. – 352 s.
2. Bernakhevych L. Do zustrichy v sudi : ironychniy detektyv / Lesya Bernakhevych // Dzvin. – 2008. – № 1 (759). – S. 50-103; № 2 (760). – S. 51-110.
3. Vdovichenko G. Pivyabluka : roman / Galyna Vdovichenko. – K. : Nora-Druk, 2008. – 240 s.
4. Vdovichenko G. Tamdevyn : roman / Galyna Vdovichenko. – K. : Nora-Druk, 2009. – 234 s.
5. Dyachenko M. Dyka energiya. Lana : [roman] / Maryna ta Serhiy Dyachenko. – Vinnitza : Teza, 2006. – 414 s.

6. Dyachenko M. Kluch do korolivstva : [roman] / Maryna ta Serhiy Dyachenko. – K : Gamazin, 2008. – 408 s.
7. Karpa I. 50 hvylin travy : [proza] / Irena Karpa. – H. : Pholio, 2004. – 45 s.
8. Khorneyi D. Gonyhmarnik : [roman] / Dara Khorneyi. – H. : Knyzhkoviy Klub «Klub Simeynogo Dozvylla», 2012. – 332 s.
9. Matios M. Moskalychya. Mama Marycia – druzhina Hristofora Kolumba / Mariya Vasilvna Matios. – Lviv: LA «Piramida», 2008. – 60 s.
10. Snyadanko N. V. Komashina tarsanka : [povist', opovidannya] / Nataalka Snyadanko.– H. : Pholio, 2009. – 283 s.
11. Tarasyuk G. Kovcheg dlya metelykiv : novelyi / Galina Tymophyivna Tarasyk. – Lutsk : VAD «Volynska oblasna drykarnya», 2009. – 500 s.
12. Tretyakova V. S. Rechyevaya kommunikaciya: garmoniya i konflikt : [monographiya] / Vera Stepanovna Tretyakova. – Ekateriburg, 2009. – 230 s.
13. Ulyanenko O. Zhinka yogo mryi : [roman] / Oles Ulyanenko. – H. : Treant, 2010. – 224 s.
14. Haliman O. V. Morphologichni zasobyi vyrazhennya kayrgoriyi ocinki d suchacniy ukrainskyi movi: rid i chislo : avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk : spec. 10.02.01 «Ukrayinska mova» / O. V. Haliman. – H., 2010. – 20 s.
15. Chyagrovska L. Paryske kohanna : [roman] / Latysa Chyagrovska, Natalya Shewchenko. – K. : FOP Densyka-Kulchickya O. M., 2008. – 176 s.